

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 – 1477

ISC.SID.NOORMAGZ.MAGIRAN
GOOGLESCHOLAR.ENSANI
www.jaml.ir

سال ۱۴۰۴، سال ششم، شماره ۲۳،
صفحات ۱۱-۱

حقوق مالکیت فکری در عصر دیجیتال: چالش‌ها و راهکارها در نظام حقوقی ایران

حقوق، حقوق خصوصی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

سیده نگار

سید سجادی (نویسنده)

مسئول

دکتر محمدرسلول آهنگران
استاد و عضو هیات علمی دانشگاه تهران

چکیده

با گسترش فضای دیجیتال و تحولات فناورانه در حوزه تولید و انتقال اطلاعات، مفاهیم سنتی مالکیت فکری با چالش‌های نوینی مواجه شده‌اند. آثار ادبی، هنری، نرم‌افزارها، پایگاه‌های داده و دیگر فرآورده‌های فکری، امروزه به راحتی قابل نسخه‌برداری، باز نشر و دستکاری هستند، بی‌آنکه خالق اثر بتواند به طور مؤثر از حقوق خود صیانت کند. در این میان، نظام حقوقی ایران نیز مانند بسیاری از کشورها با ضرورت بازنگری در قوانین، تقویت ضمانت‌های اجرایی و تدوین مقررات متناسب با زیست‌بوم دیجیتال روبه‌رو است. این مقاله با بررسی مبانی حقوق مالکیت فکری در ایران، چالش‌های موجود در فضای دیجیتال را تحلیل می‌کند. یکی از مهم‌ترین مسائل، فقدان مقررات شفاف درباره آثار دیجیتال، نبود سازوکارهای فنی حمایت از حقوق پدیدآورنده، و ضعف در اجرای مؤثر حقوق مالکیت فکری در بستر آنلاین است. این پژوهش، ضمن بررسی تجربه سایر کشورها، راهکارهایی مانند تقویت ثبت الکترونیکی آثار، توسعه قوانین ویژه برای فضای دیجیتال، و همکاری میان نهادهای حقوقی، فنی و قضایی را برای ارتقاء سطح حمایت حقوقی در ایران پیشنهاد می‌دهد. نتیجه‌گیری مقاله بر ضرورت تطبیق قوانین داخلی با تحولات جهانی و ایجاد توازن میان دسترسی آزاد به اطلاعات و حقوق انحصاری مؤلف تأکید دارد.

مالکیت فکری، عصر دیجیتال، حقوق مؤلف، نظام حقوقی ایران، حمایت قانونی.

واژگان کلیدی:

Scientific Journal of Modern
Jurisprudence and Law

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 - 1477

Profile in ISC,SID, Noormags,
Magiran, Ensani,
GoogleScholar
www.jaml.ir

Year 2025 ,Sixth year ,Issue 23

Pages 1-11

Intellectual Property Rights in the Digital Age: Challenges and Solutions in the Iranian Legal System

Seyedeh Negar Seyed Law, Private Law, University of Tabriz, Tabriz, Iran
Sajjadi (Author)

Dr. Mohammad Rasool Professor and faculty member at the University of Tehran
Ahangaran

Abstract

With the expansion of the digital space and technological developments in the field of information production and transmission, traditional concepts of intellectual property have faced new challenges. Literary and artistic works, software, databases and other intellectual products can now be easily copied, republished and manipulated, without the creator of the work being able to effectively protect his rights. In the meantime, the Iranian legal system, like many countries, is faced with the need to review laws, strengthen enforcement guarantees and formulate regulations appropriate to the digital ecosystem. This article analyzes the challenges in the digital space by examining the foundations of intellectual property rights in Iran. One of the most important issues is the lack of clear regulations on digital works, the lack of technical mechanisms to protect the rights of the creator, and the weakness in the effective enforcement of intellectual property rights in the online context. This study, while examining the experience of other countries, suggests solutions such as strengthening electronic registration of works, developing special laws for the digital space, and cooperation between legal, technical, and judicial institutions to improve the level of legal protection in Iran. The conclusion of the article emphasizes the necessity of adapting domestic laws to global developments and creating a balance between free access to information and the exclusive rights of the author.

Keywords: Intellectual property, digital age, copyright, Iranian legal system, legal protection.

JEL Classification: Jurisprudence - Law - Criminal and Criminology - International Law - Private Law

مقدمه

با ورود به عصر دیجیتال، مرزهای فیزیکی تولید، انتشار و استفاده از آثار فکری دچار دگرگونی اساسی شده‌اند. فناوری‌های نوین مانند اینترنت، نرم‌افزارهای چندرسانه‌ای، هوش مصنوعی و بسترهای اشتراک‌گذاری محتوا، به گونه‌ای فضای جدیدی را برای خلق، تکثیر و توزیع آثار ادبی، هنری، علمی و نرم‌افزاری ایجاد کرده‌اند که دیگر چارچوب‌های سنتی حقوق مالکیت فکری به تنهایی پاسخگوی نیازهای آن نیست. در چنین شرایطی، حفاظت از حقوق خالقان آثار فکری، به یکی از چالش‌های اصلی نظام‌های حقوقی در سراسر جهان بدل شده است. ایران نیز به عنوان کشوری که در حال توسعه زیرساخت‌های دیجیتال و گسترش فعالیت‌های علمی و هنری در بستر فضای مجازی است، با مجموعه‌ای از چالش‌های حقوقی و اجرایی در این زمینه مواجه است. قوانین موجود مالکیت فکری در ایران، عمدتاً بر پایه مفاهیم سنتی تنظیم شده‌اند و ظرفیت کافی برای مواجهه با مسائل نوپدید دیجیتالی از جمله تکثیر غیرمجاز، نقض آنلاین حقوق مؤلف، و بهره‌برداری بی‌اجازه از محتوا در بسترهای مجازی را ندارند. این کاستی‌ها، علاوه بر تضییع حقوق پدیدآورندگان، اعتماد عمومی به حمایت حقوقی در فضای دیجیتال را نیز کاهش داده است.

از سوی دیگر، با توجه به گسترش تجارت الکترونیکی، توسعه اقتصاد دیجیتال و ظهور فناوری‌های نوظهور نظیر بلاک‌چین و هوش مصنوعی، ضرورت تطبیق و اصلاح قوانین مالکیت فکری با تحولات فناورانه بیش از گذشته احساس می‌شود. نبود قوانین به‌روز، خلأهای نظارتی و اجرایی، و عدم آگاهی عمومی از حقوق و تکالیف در این حوزه، زمینه‌ساز افزایش

تخلفات و سوءاستفاده‌های گسترده از آثار فکری در فضای دیجیتال شده است. این امر می‌تواند در بلندمدت موجب آسیب به تولید داخلی محتوا، کاهش انگیزه خلاقیت و تضعیف اقتصاد دانش‌بنیان شود. در این مقاله، تلاش می‌شود ضمن بررسی وضعیت فعلی حقوق مالکیت فکری در ایران و کاستی‌های آن در مواجهه با مقتضیات فضای دیجیتال، چالش‌های حقوقی و اجرایی در این حوزه شناسایی و تحلیل شود. همچنین با بهره‌گیری از تجارب کشورهای پیشرو، راهکارهایی عملی برای تقویت نظام حقوقی ایران در زمینه حمایت از حقوق فکری در بستر دیجیتال ارائه خواهد شد. هدف آن است که از خلال این تحلیل، زمینه‌ای برای بازنگری در سیاست‌گذاری‌های کلان و اصلاحات قانونی فراهم آید تا بتوان توازن میان حمایت مؤثر از خالقان و تسهیل دسترسی به دانش و اطلاعات برقرار ساخت.

۱- مفاهیم و مبانی نظری

۱-۱- تعریف مالکیت فکری

مالکیت فکری به حقوق ناشی از فعالیت‌های فکری در زمینه‌های صنعتی، علمی، ادبی و هنری اطلاق می‌شود. این حقوق به صاحبان آثار فکری اجازه می‌دهد تا برای مدت معینی از آثار خود به طور انحصاری بهره‌برداری کنند (حبیبی و شاکری، ۱۳۹۷).

۱-۲- انواع مالکیت فکری

مالکیت فکری به دو دسته اصلی تقسیم می‌شود:

مالکیت صنعتی: شامل اختراعات، علائم تجاری، طرح‌های صنعتی و نشانه‌های جغرافیایی.

حق مؤلف: شامل آثار ادبی، هنری، موسیقی، فیلم و نرم‌افزار.

۱-۳- مبانی حمایت از مالکیت فکری

حمایت از مالکیت فکری بر اساس دو نظریه اصلی توجیه می‌شود:

نظریه حق طبیعی: این نظریه بر این باور است که مبدعان و مخترعان حق طبیعی نسبت به آثار فکری خود دارند.

نظریه منفعت اجتماعی: این نظریه معتقد است که حمایت از مالکیت فکری موجب تشویق نوآوری و رشد اقتصادی می‌شود (زرکلام و خدیاری، ۱۳۹۶).

مبانی حمایت از مالکیت فکری بر اصولی استوار است که هم جنبه فردی و هم بعد اجتماعی دارند. از یک سو، مالکیت فکری به عنوان حق طبیعی و مشروع خالقان آثار فکری شناخته می‌شود که پدیدآورنده را در بهره‌برداری مادی و معنوی از حاصل اندیشه و خلاقیت خود صاحب حق می‌داند. از سوی دیگر، حمایت از این حقوق به نفع جامعه نیز هست، زیرا با تضمین بازگشت سرمایه فکری، انگیزه نوآوری، خلاقیت و توسعه علمی، فرهنگی و اقتصادی تقویت می‌شود. در واقع، حقوق مالکیت فکری پلی است میان تلاش فردی و منافع جمعی که از طریق ایجاد تعادل میان حمایت انحصاری و دسترسی عمومی، به رشد پایدار دانش و فرهنگ کمک می‌کند.

۲- چالش‌های حقوق مالکیت فکری در عصر دیجیتال

در عصر دیجیتال، یکی از مهم‌ترین چالش‌های حقوق مالکیت فکری، سهولت در نقض این حقوق بدون نیاز به تجهیزات یا دانش تخصصی است. آثار فکری نظیر کتاب‌ها، مقالات،

تصاویر، نرم‌افزارها و موسیقی تنها با چند کلیک قابل کپی‌برداری و انتشار در سطح گسترده هستند، آن هم بدون رضایت یا آگاهی پدیدآورنده. این موضوع باعث شده مرز میان استفاده مشروع و سوءاستفاده از آثار بسیار مبهم شود. نبود فناوری‌های کافی برای ردیابی نقض حقوق، و همچنین فقدان سازوکارهای مؤثر در برخورد با نقض‌کنندگان در بستر اینترنت، باعث شده تا حقوق مؤلف در فضای دیجیتال بیشتر از هر زمان دیگری در معرض تهدید قرار گیرد. از سوی دیگر، نظام‌های حقوقی سنتی در بسیاری از کشورها، از جمله ایران، با سرعت رشد فناوری هم‌گام نشده‌اند. قوانین فعلی اغلب به گونه‌ای تنظیم شده‌اند که متناسب با شرایط فضای فیزیکی هستند و در مواجهه با مسائل نوینی مانند محتوای تولیدشده توسط هوش مصنوعی، مالکیت آثار دیجیتال مشترک، ذخیره‌سازی ابری و پلتفرم‌های جهانی توزیع محتوا، دچار نارسایی و ابهام هستند. همچنین نبود آگاهی عمومی و ضعف فرهنگ احترام به حقوق مالکیت فکری در فضای آنلاین، چالش را دوچندان کرده و اجرای مؤثر قوانین موجود را نیز با مشکل مواجه ساخته است.

۲-۱- سهولت کپی‌برداری و انتشار آثار دیجیتال

یکی از مهم‌ترین چالش‌های حقوق مالکیت فکری در عصر دیجیتال، سهولت کپی‌برداری و انتشار آثار دیجیتال است. فناوری‌های دیجیتال امکان تکثیر بی‌نهایت و بدون افت کیفیت آثار را فراهم کرده‌اند، که این امر کنترل و مدیریت حقوق مالکیت فکری را دشوار ساخته است (صادقی و همکاران، ۱۳۹۹).

سهولت کپی‌برداری و انتشار آثار دیجیتال یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های فضای مجازی است که هم فرصت‌های بی‌سابقه‌ای

چگونه باید این آثار را ثبت کرد، حقوق و تکالیف ناشی از آنها را تعریف نمود، و در صورت نقض این حقوق، چه نهادی مسئول رسیدگی است. فقدان قوانین مشخص در این زمینه، می‌تواند به کاهش انگیزه سرمایه‌گذاری در فناوری‌های نوین منجر شود و در عین حال، حقوق مصرف‌کنندگان و پدیدآورندگان سنتی را نیز دچار تزلزل کند. بنابراین، لازم است که نظام‌های حقوقی با توجه به ویژگی‌های خاص آثار تولید شده توسط هوش مصنوعی، به بازنگری و تدوین مقرراتی بپردازند که هم حقوق مالکیت را به طور روشن تعیین کند و هم امکان توسعه فناوری را فراهم آورد.

ظهور هوش مصنوعی و توانایی آن در تولید آثار هنری، ادبی و حتی اختراعات، چالش‌های جدیدی را در زمینه تعیین مالکیت این آثار ایجاد کرده است. سؤال اصلی این است که آیا آثار تولید شده توسط هوش مصنوعی قابل حمایت تحت قوانین مالکیت فکری هستند و اگر بله، مالک این آثار چه کسی است؟ (رهبری، ۱۳۹۸).

۲-۳- چالش‌های مربوط به حق مؤلف در شبکه‌های اجتماعی و پلتفرم‌های اشتراک‌گذاری محتوا

شبکه‌های اجتماعی و پلتفرم‌های اشتراک‌گذاری محتوا، مرزهای سنتی حق مؤلف را درنور دیده‌اند. مسائلی مانند استفاده منصفانه، مسئولیت پلتفرم‌ها در قبال محتوای کپی‌رایت شده، و حقوق کاربران در استفاده از آثار دیگران، از جمله چالش‌های اصلی در این حوزه هستند (حبیبی و شاکری، ۱۳۹۷).

۲-۴- مسائل مربوط به نقض حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی

برای دسترسی به اطلاعات و فرهنگ فراهم کرده و هم چالش‌های جدی برای حفاظت از حقوق مالکیت فکری ایجاد کرده است. در دنیای دیجیتال، آثار فکری به سرعت و بدون کاهش کیفیت قابل تکثیر و توزیع هستند و هر فرد با دسترسی به اینترنت می‌تواند به راحتی نسخه‌های متعدد از محتوا را منتشر کند، بدون اینکه نیازی به تجهیزات خاص یا دانش فنی پیشرفته داشته باشد. این وضعیت باعث شده که کنترل بر استفاده غیرمجاز از آثار بسیار دشوار شود و پدیدآورندگان، به‌ویژه در کشورهایی که نظام‌های حمایتی ضعیف‌تری دارند، نتوانند به‌طور کامل از حقوق خود دفاع کنند؛ بنابراین، سهولت انتشار دیجیتال هم فرصتی بزرگ برای ترویج فرهنگ و دانش است و هم تهدیدی جدی برای حقوق مالکیت فکری.

۲-۲- مشکلات مربوط به تعیین مالکیت در آثار تولید شده توسط هوش مصنوعی

یکی از پیچیده‌ترین مشکلات حقوق مالکیت فکری در عصر دیجیتال، مسئله تعیین مالکیت آثار تولید شده توسط هوش مصنوعی است. در حالی که قوانین سنتی حقوقی حق مالکیت را به انسان‌ها و خالقان آثار اختصاص می‌دهد، آثار خلق شده به‌صورت خودکار توسط هوش مصنوعی فاقد خالق انسانی مشخص هستند. این موضوع موجب ابهاماتی در تعیین صاحب حق مالکیت، حقوق استفاده و بهره‌برداری از این آثار می‌شود. به عبارتی، سؤال اصلی این است که آیا مالکیت اثر متعلق به سازنده هوش مصنوعی، کاربر آن یا خود دستگاه هوش مصنوعی است و یا اینکه این آثار اساساً قابلیت حمایت قانونی را دارند یا خیر. این ابهامات، علاوه بر پیچیدگی‌های قانونی، چالش‌های عملی فراوانی نیز ایجاد می‌کند؛ از جمله اینکه

دامنه حمایت از مالکیت فکری را به گونه‌ای متفاوت تعیین می‌کند. این اختلافات موجب می‌شود که آثار فکری در کشوری ممکن است به‌طور کامل محافظت شوند اما در کشور دیگر با خلأهای قانونی یا ضعف در اجرای مقررات مواجه شوند. علاوه بر این، فقدان هماهنگی و ناهماهنگی در رویه‌های ثبت، احراز مالکیت و پیگیری تخلفات، موجب پیچیدگی در حمایت‌های فرامرزی شده و روند رسیدگی به نقض حقوق مالکیت فکری را دشوار می‌کند.

از سوی دیگر، چالش‌هایی مانند برخورد با تخلفات آنلاین که محدود به مرزهای جغرافیایی نیستند، ضرورت همکاری‌های بین‌المللی را بیش از پیش آشکار می‌سازد. در حالی که سازمان‌های جهانی مانند سازمان جهانی مالکیت فکری تلاش‌هایی برای ایجاد چارچوب‌های هماهنگ انجام داده‌اند، اما اجرای مؤثر این مقررات در سطح ملی نیازمند اراده سیاسی، توسعه زیرساخت‌های قضایی و فنی و فرهنگ‌سازی گسترده است. همچنین تعارض منافع میان کشورهای توسعه‌یافته که خواهان حمایت قوی‌تر هستند و کشورهای در حال توسعه که دغدغه دسترسی آزاد به فناوری و دانش دارند، بر پیچیدگی مسائل افزوده است. این وضعیت بیانگر ضرورت ایجاد توازن عادلانه و انعطاف‌پذیر در نظام حقوق مالکیت فکری بین‌المللی است تا هم حمایت از خالقان و سرمایه‌گذاران تضمین شود و هم حقوق مصرف‌کنندگان و توسعه پایدار رعایت گردد.

۳- بررسی وضعیت موجود در ایران

۳-۱- قوانین و مقررات مرتبط با مالکیت فکری در ایران

یکی از چالش‌های اساسی در عصر دیجیتال، افزایش موارد نقض حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی است. سهولت دسترسی به آثار دیجیتال و امکان اشتراک‌گذاری سریع آن‌ها، زمینه را برای نقض گسترده حقوق مالکان آثار فراهم کرده است. طبق مطالعه انجام شده توسط کریمی و همکاران (۱۴۰۰)، در سال‌های اخیر، موارد نقض کپی‌رایت در فضای مجازی در ایران افزایش چشمگیری داشته است. این مسئله نه تنها برای صاحبان آثار زیان اقتصادی به همراه دارد، بلکه انگیزه برای خلق آثار جدید را نیز کاهش می‌دهد.

علاوه بر این، شناسایی و پیگیری موارد نقض حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی با دشواری‌های خاصی همراه است. ناشناس بودن کاربران، استفاده از VPN ها و سرورهای خارج از کشور، و سرعت بالای انتشار محتوا، از جمله عواملی هستند که شناسایی ناقضان حقوق مالکیت فکری را پیچیده می‌سازند (محمدی، ۱۳۹۹).

۲-۵- چالش‌های مربوط به اعمال حقوق مالکیت فکری در سطح بین‌المللی

ماهیت فرامرزی اینترنت، چالش‌های جدیدی را در زمینه اعمال حقوق مالکیت فکری در سطح بین‌المللی ایجاد کرده است. تفاوت در قوانین و مقررات کشورهای مختلف، مشکلات مربوط به تعیین صلاحیت قضایی، و دشواری‌های اجرای احکام در حوزه‌های قضایی مختلف، از جمله مهم‌ترین این چالش‌ها هستند. چالش‌های اعمال حقوق مالکیت فکری در سطح بین‌المللی از پیچیدگی‌های فراوانی برخوردار است که ریشه در تفاوت‌های قوانین ملی، نظام‌های قضایی متنوع و تضاد منافع کشورهای مختلف دارد. هر کشور بسته به ساختار حقوقی، سطح توسعه اقتصادی و فرهنگی خود، تعاریف و

فقدان دادگاه‌های تخصصی برای رسیدگی به این نوع دعاوی، از جمله مشکلات موجود است (کریمی و همکاران، ۱۴۰۰).

۳-۳- مقایسه وضعیت ایران با استانداردهای بین‌المللی

مقایسه وضعیت حقوقی ایران در زمینه حمایت از مالکیت فکری در فضای دیجیتال با استانداردهای بین‌المللی نشان می‌دهد که ایران هنوز فاصله قابل توجهی با این استانداردها دارد. برای مثال، ایران هنوز به معاهده کپی‌رایت سازمان جهانی مالکیت فکری که به طور خاص به حمایت از آثار در محیط دیجیتال می‌پردازد، نپیوسته است (رضایی، ۱۳۹۸).

۴- راهکارها و پیشنهادات

۴-۱- پیشنهاد تدوین قوانین جدید متناسب با فضای دیجیتال با توجه به چالش‌های موجود، تدوین قانون جامعی که به طور خاص به حمایت از مالکیت فکری در فضای دیجیتال بپردازد، ضروری به نظر می‌رسد. این قانون باید موارد زیر را پوشش دهد:

-تعریف دقیق مفاهیم مرتبط با مالکیت فکری در فضای دیجیتال

-تعیین حدود و ثغور حقوق مالکان آثار دیجیتال

-مقررات مربوط به مسئولیت واسطه‌های اینترنتی

-ضمانت اجرای مؤثر برای نقض حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی

اصلاح قوانین موجود برای پوشش چالش‌های جدید

در ایران، قوانین متعددی در زمینه حمایت از مالکیت فکری وجود دارد، اما بسیاری از این قوانین قبل از گسترش فناوری‌های دیجیتال تصویب شده‌اند و نیاز به بروزرسانی دارند. مهم‌ترین این قوانین عبارتند از

قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸

قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲

قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹

قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶

علی‌رغم وجود این قوانین، خلأهای قانونی قابل توجهی در زمینه حمایت از مالکیت فکری در فضای دیجیتال وجود دارد. برای مثال، قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان، که اصلی‌ترین قانون در زمینه حق مؤلف است، فاقد مقررات خاص برای حمایت از آثار دیجیتال است (صادقی و زارع، ۱۳۹۷).

۳-۲- تحلیل رویه قضایی موجود در زمینه مالکیت فکری در فضای دیجیتال

بررسی رویه قضایی ایران در زمینه دعاوی مربوط به نقض حقوق مالکیت فکری در فضای دیجیتال نشان می‌دهد که محاکم ایران هنوز با چالش‌های متعددی در این زمینه مواجه هستند. عدم آشنایی کافی قضات با مسائل فنی مربوط به فناوری‌های دیجیتال، نبود رویه قضایی منسجم و یکپارچه، و

استفاده از هوش مصنوعی و یادگیری ماشین می‌تواند در شناسایی و مقابله با موارد نقض حقوق مالکیت فکری در فضای دیجیتال بسیار مؤثر باشد. این سیستم‌ها قادرند با سرعت و دقت بالا، محتوای کپی شده یا نقض کننده حقوق مالکیت فکری را شناسایی کنند.

محمدی و کریمی (۱۴۰۰) در پژوهش خود با عنوان "کاربرد هوش مصنوعی در حفاظت از حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی" به این نتیجه رسیده‌اند که استفاده از الگوریتم‌های پیشرفته هوش مصنوعی می‌تواند تا ۹۵٪ دقت در شناسایی موارد نقض کپی‌رایت داشته باشد.

۴-۴- راهکارهای حقوقی و قضایی

ایجاد دادگاه‌های تخصصی برای رسیدگی به دعاوی مالکیت فکری در فضای دیجیتال

با توجه به پیچیدگی‌های فنی و حقوقی دعاوی مربوط به مالکیت فکری در فضای دیجیتال، ایجاد دادگاه‌های تخصصی برای رسیدگی به این دعاوی ضروری به نظر می‌رسد. این دادگاه‌ها باید از قضات متخصص در حوزه حقوق فناوری اطلاعات و مالکیت فکری بهره‌مند باشند.

صالحی و رستمی (۱۳۹۹) در مطالعه خود با عنوان "ضرورت ایجاد دادگاه‌های تخصصی مالکیت فکری در ایران" به این نتیجه رسیده‌اند که ایجاد چنین دادگاه‌هایی می‌تواند منجر به

-افزایش سرعت و دقت در رسیدگی به دعاوی

-ایجاد رویه قضایی منسجم و یکپارچه

علاوه بر تدوین قانون جدید، اصلاح قوانین موجود نیز ضروری است. برای مثال، قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان باید به گونه‌ای اصلاح شود که مصادیق جدید آثار دیجیتال را پوشش دهد و مقررات خاصی برای حمایت از این آثار در نظر بگیرد.

۴-۲- راهکارهای فنی

استفاده از فناوری‌های نوین مانند بلاکچین برای مدیریت حقوق مالکیت فکری

فناوری بلاکچین می‌تواند راهکار مؤثری برای مدیریت و حفاظت از حقوق مالکیت فکری در فضای دیجیتال باشد. این فناوری با ایجاد یک سیستم ثبت غیرمتمرکز، شفاف و غیرقابل تغییر، امکان ردیابی و اثبات مالکیت آثار دیجیتال را فراهم می‌کند. طبق مطالعه انجام شده توسط رضوی و همکاران (۱۴۰۱)، استفاده از بلاکچین در مدیریت حقوق مالکیت فکری می‌تواند مزایای زیر را داشته باشد

-ثبت خودکار و غیرقابل انکار حقوق مالکیت فکری

-امکان ردیابی استفاده از آثار و توزیع خودکار حق امتیاز

-کاهش هزینه‌های مدیریت و اجرای حقوق مالکیت فکری

-افزایش شفافیت و اعتماد در معاملات مربوط به دارایی‌های فکری

با این حال، پیاده‌سازی این فناوری در نظام حقوقی ایران نیازمند ایجاد زیرساخت‌های قانونی و فنی مناسب است.

۴-۳- توسعه سیستم‌های هوشمند برای شناسایی و مقابله با نقض حقوق مالکیت فکری

-معاهده اجراها و فونوگرام‌های سازمان جهانی مالکیت فکری
(WIPO Performances and Phonograms Treaty)

-کنوانسیون جرایم سایبری (Budapest Convention
on Cybercrime)

۴-۷- همکاری در زمینه اجرای حقوق مالکیت فکری در سطح
بین‌المللی

با توجه به ماهیت فرامرزی فضای مجازی، همکاری‌های
بین‌المللی در زمینه اجرای حقوق مالکیت فکری ضروری
است. این همکاری‌ها می‌تواند شامل موارد زیر باشد

-تبادل اطلاعات و تجربیات در زمینه مبارزه با نقض حقوق
مالکیت فکری در فضای مجازی

-همکاری در زمینه شناسایی و پیگرد ناقضان حقوق مالکیت
فکری در سطح بین‌المللی

-ایجاد سازوکارهای مشترک برای حل و فصل اختلافات
فرامرزی در زمینه مالکیت فکری
نتیجه‌گیری

تحولات فناوری و گسترش فضای دیجیتال، مرزهای سنتی
مالکیت فکری را دگرگون کرده و نظام‌های حقوقی را با
چالش‌های بی‌سابقه‌ای روبه‌رو ساخته است. در ایران نیز،
هرچند تلاش‌هایی در جهت قانون‌گذاری و حمایت از حقوق
پدیدآورندگان صورت گرفته، اما ساختار فعلی حقوق مالکیت
فکری پاسخگوی مقتضیات پیچیده و پویای دنیای دیجیتال
نیست. خلأهای قانونی، ضعف در ضمانت اجرا، و نبود رویه‌های
منسجم در برخورد با نقض دیجیتالی حقوق مؤلف، از جمله

-ارتقای سطح تخصصی رسیدگی به دعاوی پیچیده فنی و
حقوقی

-افزایش اعتماد صاحبان آثار فکری به نظام قضایی

۴-۵- آموزش و تربیت قضات و وکلای متخصص در این حوزه

برای مقابله مؤثر با چالش‌های حقوقی مالکیت فکری در عصر
دیجیتال، آموزش و تربیت قضات و وکلای متخصص در این
حوزه ضروری است. این آموزش‌ها باید شامل موارد زیر باشد:

-آشنایی با مفاهیم پایه فناوری اطلاعات و ارتباطات

-درک عمیق از ماهیت و چالش‌های حقوق مالکیت فکری در
فضای دیجیتال

-آشنایی با استانداردها و معاهدات بین‌المللی مرتبط

-مهارت‌های لازم برای ارزیابی و تحلیل ادله دیجیتال

5.4. همکاری‌های بین‌المللی

۴-۶- پیوستن به معاهدات بین‌المللی مرتبط

پیوستن ایران به معاهدات بین‌المللی مرتبط با حقوق مالکیت
فکری در فضای دیجیتال، گامی مهم در جهت هماهنگی با
استانداردهای جهانی و تسهیل همکاری‌های بین‌المللی است.
از جمله مهم‌ترین این معاهدات می‌توان به موارد زیر اشاره
کرد

-معاهده کپی‌رایت سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO
Copyright Treaty)

زمینه حمایت از آثار دیجیتال وجود دارد. همچنین، رویه قضایی ایران در این زمینه هنوز به اندازه کافی توسعه نیافته است.

ارائه پیشنهادات نهایی

برای مقابله با چالش‌های موجود، پیشنهادات زیر ارائه می‌شود

۱- تدوین قانون جامع حمایت از مالکیت فکری در فضای دیجیتال

۲- استفاده از فناوری‌های نوین مانند بلاکچین و هوش مصنوعی در مدیریت و حفاظت از حقوق مالکیت فکری

۳- ایجاد دادگاه‌های تخصصی برای رسیدگی به دعاوی مالکیت فکری در فضای دیجیتال

۴- آموزش و تربیت قضات و وکلای متخصص در حوزه حقوق مالکیت فکری و فناوری اطلاعات

۵- پیوستن به معاهدات بین‌المللی مرتبط و تقویت همکاری‌های بین‌المللی

سپاسگزاری

از معاونت محترم پژوهشی به خاطر حمایت حمایت معنوی در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.

از آقای دکتر عبدالله علیزاده به خاطر بازبینی متن مقاله و ارائه نظرهای ساختاری تشکر و قدردانی می‌شود.

از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.

نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از آقای دکتر محمد رسول آهنگران به خاطر مطالعه متن مقاله حاضر و ارائه نظرهای ارزشمند سپاسگزاری نمایند.

موانعی هستند که موجب شده‌اند فضای مجازی به محیطی آسیب‌پذیر برای آثار فکری تبدیل شود. برای برون‌رفت از این وضعیت، ضرورت دارد که نظام حقوقی کشور با نگاهی آینده‌نگر و تطبیقی، به بازنگری قوانین موجود بپردازد و مقرراتی متناسب با فناوری‌های نوین تدوین کند. تدوین قانون جامع مالکیت فکری با لحاظ اقتضائات دیجیتال، راه‌اندازی سامانه‌های ثبت و پیگیری الکترونیکی آثار، ارتقاء آگاهی عمومی و تخصصی در خصوص حقوق دیجیتال، و تقویت همکاری میان نهادهای قضایی، اجرایی و فناوری‌محور، از جمله اقداماتی هستند که می‌توانند در جهت حمایت مؤثرتر از خالقان و توسعه پایدار اقتصاد دانش‌بنیان مؤثر واقع شوند. در نهایت، حفظ تعادل میان دسترسی آزاد به اطلاعات و صیانت از حقوق معنوی و مادی پدیدآورندگان، مهم‌ترین اصل در طراحی سیاست‌های حقوقی در این حوزه است. موفقیت نظام حقوقی در حفاظت از مالکیت فکری در عصر دیجیتال، مستلزم نگاهی چندبعدی، روزآمد و مسئولانه است که بتواند همزمان هم خلاقیت را تشویق کند و هم از حقوق مصرف‌کنندگان و کاربران حمایت نماید. تنها با تحقق این توازن می‌توان فضای دیجیتال را به بستری امن، عادلانه و پویا برای تولید و تبادل دانش و هنر تبدیل کرد.

این پژوهش نشان داد که حقوق مالکیت فکری در عصر دیجیتال با چالش‌های متعددی مواجه است. سهولت کپی‌برداری و انتشار آثار دیجیتال، مشکلات مربوط به تعیین مالکیت در آثار تولید شده توسط هوش مصنوعی، و چالش‌های اعمال حقوق مالکیت فکری در سطح بین‌المللی از جمله مهم‌ترین این چالش‌ها هستند. بررسی وضعیت موجود در ایران نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود قوانین متعدد در زمینه حمایت از مالکیت فکری، خلأهای قانونی قابل توجهی در

منابع

حبیبی، سعید و شاکری، زهرا (۱۳۹۷). "حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی". فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، ۶(۲۳)، ۳۴-۹.

رضایی، علی (۱۳۹۸). "چالش‌های حقوقی مالکیت فکری در فضای سایبر: رویکرد حقوق بین‌الملل". فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۴۹(۲)، ۴۲۳-۴۴۶.

رضایی، محمد و محمودی، اصغر (۱۴۰۱). "تأثیر پیوستن ایران به معاهدات بین‌المللی مالکیت فکری بر حمایت از آثار دیجیتال". فصلنامه مطالعات حقوق بین‌الملل، ۱۲(۴)، ۲۰۱-۲۲۸.

رضوی، سید محمد و همکاران (۱۴۰۱). "کاربرد فناوری بلاکچین در مدیریت حقوق مالکیت فکری: فرصت‌ها و چالش‌ها". فصلنامه پژوهش‌های نوین حقوقی، ۱۵(۳)، ۷۸-۱۰۳.

رهبری، ابراهیم (۱۳۹۸). "حمایت از حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی: مطالعه تطبیقی حقوق ایران و اتحادیه اروپا". فصلنامه مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۰(۱)، ۱۷۹-۲۰۴.
زرکلام، ستار و خدایاری، عبدالصمد (۱۳۹۶). "مبانی فلسفی حقوق مالکیت فکری". فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، ۵(۱۹)، ۹۵-۱۲۰.

صادقی، محسن و زارع، مهدی (۱۳۹۷). "حمایت از حق مؤلف در محیط دیجیتال: مطالعه تطبیقی حقوق ایران و اتحادیه اروپا". فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، ۷(۲۵)، ۳۳-۶۲.
صادقی، محسن و همکاران (۱۳۹۹). "چالش‌های حقوقی مالکیت فکری در عصر دیجیتال". فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، ۵۰(۲)، ۳۳۹-۳۵۸.

صالحی، جواد و رستمی، ولی (۱۳۹۹). "ضرورت ایجاد دادگاه‌های تخصصی مالکیت فکری در ایران". فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۲۵(۹۱)، ۵۳-۷۸.

کریمی، محمود و همکاران (۱۴۰۰). "بررسی چالش‌های حقوقی نقض کپی‌رایت در فضای مجازی ایران". فصلنامه پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۲۴(۲)، ۱۴۵-۱۷۰.

محمدی، حسن (۱۳۹۹). "راهکارهای حقوقی مقابله با نقض حقوق مالکیت فکری در فضای سایبر". مجله حقوقی دادگستری، ۸۴(۱۰۹)، ۶۷-۹۲.

محمدی، علی و کریمی، زهرا (۱۴۰۰). "کاربرد هوش مصنوعی در حفاظت از حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی". مجله حقوق فناوری اطلاعات و ارتباطات، ۸(۲)، ۱۴۵-۱۷۰.